

TOYNBEE, Arnold J.

birden zenginleşen sonradan görme bir ülke olduğunu ifade eder. Ona göre Amerika artık dünya devriminin ilham kaynağı ve öncüsü değil evrensel karşı-devrim hareketinin lideridir ve kendi çıkarlarının savunuculuğunu yapmaktadır. Amerika eskiden Roma'nın temsil ettiği şeyi temsil etmekte, bolluğun cezasını çekmekte ve giderek dünyanın geri kalan kısmından kopmaktadır.

Toynbee'nin diğer başlıca eserleri şunlardır: *Turkey* (Kenneth P. Kirkwood ile, Londra, Benn 1926; *Türkiye. Bir Devletin Yeniden Doğuşu*, trc. Kasım Yargıcı, İstanbul 1971; Kasım Yargıcı – M. Ali Yalman, *Türkiye ve Avrupa*, İstanbul 2002; Hülya Karaca, *Türkiye. İmparatorluktan Cumhuriyete Geçiş Serüveni*, İstanbul 2003). *Survey of International Affairs*, Royal Institute of International Affairs, yıllık, 1925-1946; *Civilization on Trial* (London 1948; trc. Ufuk Uyan, *Medeniyet Yargılanıyor*, İstanbul 1980; Kasım Yargıcı – M. Ali Yalman, *Uygurluk Yargılanıyor*, İstanbul 2004); *Greek Historical Thought from Homer to the Age of Heraclius* (London-Toronto 1950); *An Historian's Approach to the Religion* (London 1956; Fransızca'dan trc. İbrahim Canan, *Tarihçi Açısından Din*, İstanbul 1978); *Christianity Among the Religions of the World* (New York 1957; trc. Mehmet Aydın, *Hıristiyanlık ve Dünya Dinleri*, Konya 2000); *Hellenism: The History of a Civilization* (New York 1959); *Change and Habit. The Challenge of our Time* (London 1966); *Acquaintances* (London 1967; trc. Deniz Öktem, *Hatıralar: Tanıdıklarım*, İstanbul 2005); *Some Problems of Greek History* (London-New York-Oxford 1969); *Experiences* (Oxford 1969).

BİBLİYOGRAFYA :

P. Geyl, *Debates with Historians*, London 1955, s. 91-178; A. Hourani, *A Vision of History: Near Eastern and Other Essays*, Beirut 1961, s. 1-34; K. Winetrou, "Toynbee, Arnold", *Thinkers of the 20th Century* (ed. E. Devine v.dğr.), New Delhi 1987, s. 574-576; "Toynbee, Arnold Joseph", *The Blackwell Dictionary of Historians* (ed. J. Cannon), Oxford 1988, s. 416-417; Kemalettin Parlak, *Arnold J. Toynbee ve Batı Medeniyeti Karşısında Osmanlı İmparatorluğu* (yüksek lisans tezi, 1993), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Türkçaya Ataöv, "History and Prof. Toynbee. A Critique of Western Interpretation", *Milletlerarası Münasebetler Türk Yılığ*, IX, Ankara 1968, s. 40-63; R. Clogg, "Politics and the Academy: Arnold Toynbee and the Korae Chair", *MES*, XXI/4 (1985), s. v-ix, 1-117; Kubilay Aysever, "Arnold J. Toynbee'nin Tarih Görüşü", *Felsefe Dünyası*, sy. 6, Ankara 1992, s. 55-66; "Toynbee'nin Gözünde Türkler" (trc. Azmi Özcan), *İzlenim*, sy. 11, İstanbul 1993, s. 60-64.

ENES KABAKCI

TOYRÂNÎ

(ö. 1897)

Osmanlı âlimi, şair ve edip.

1850'de babasının görev sebebiyle bulunduğu Kahire'de doğdu. Adı Hasan Hüsnü, babasının adı Hüseyin Ârif, dedesinin Hasan Sührâb'dır. *Osmanlı Müellifleri*'nde Toyrânî Sührâbzâde Hocaoğlu şeklinde geçer (II, 151). Toyrânî nisbesi, Makedonya'nın güneydoğusundaki Toyran (Doyran) gölü sahilinde Yunanistan sınırına yakın bir yerde bulunan Toyran kasabasının gelir. Ailesinin Türk asıllı olduğu ve atalarının Makedonya'da uzun süre kumandanlık yapan Büyük Ali Paşa'ya dayandığı kaydedilir (M. Abdülganî Hasan, s. 83). Muhtemelen Kahire'de öğrenim görmüştür. Kaleme aldığı eserler özellikle Arap edebiyatına ilgi duyup kendini yetiştirdiğini kanıtlamaktadır (*Osmanlı Müellifleri*, II, 151). Tahsilini tamamladıktan sonra bazı Afrika, Asya ve Rumeli ülkelerini ziyaret etti. Bir kısım kaynaklarda Toyran'da yaşayan amcasının oğlu Ali Bey Atâullah ile yazıştığı zikredilmektedir (M. Abdülganî Hasan, s. 94). Otuz yaşına geldiğinde özellikle şiir ve edebiyat alanında adı duyulmaya başladı. Mısır'daki memuriyetlerinin yanı sıra bazı gazetelerde yazılar yazdı. İstanbul'daki Cem'iyet-i Rusûmiyye üyeliğine tayin edildi (*Osmanlı Müellifleri*, II, 151). 1880'de İstanbul'a yerleşen Toyrânî 1884'te *el-İnsân* adlı Arapça bir dergi yayımladı; kısa bir zaman sonra dergi günlük gazeteye dönüştü. Yine İstanbul'da *İrtikâ ve Zaman* gibi Türkçe, *el-İtidâl* ve *es-Selâm* gibi Arapça gazetelerin çıkarılmasında öncülük etti. Uzun süre İstanbul'daki gazetelerde yazıları neşredildi. Daha sonra Kahire'ye gidip yerleşti. *en-Nîl* gazetesi, *eş-Şems*, *ez-Zirâ'a*, *el-Ma'ârif* gibi dergilerin kuruluşunda önyak oldu ve çeşitli yazılar yayımladı. Hayatının son yıllarında tekrar İstanbul'a dönen Toyrânî vefatında Şeyh Hasib Efendi Dergâhı haziresinde defnedildi. Toyrânî şiire, edebî nesre ve gazeteciliğe önem vermiş, bilhassa Arap dünyasında Osmanlı aleyhtarlığına yönelik yazılara reddiyeler kaleme almıştır. Kullandığı edebî dil ve samimi üslup onun Osmanlı Devleti'ne olan bağlılığının işaretidir. Toyrânî, bir taraftan Batı dünyasını anlamaya çalışırken diğer taraftan İslâm medeniyetinin üstünlüğünü dile getirmiş, dönemindeki ayrılıkçı milliyetçi akımlara karşı din faktörünü öne çıkararak Osmanlı hâkimiyeti altında birlik çağrısında bulunmuştur.

Eserleri. Toyrânî'nin yazdığı eserlerin çoğu küçük risâleler halindedir. Altmış civarında Arapça ve on civarında Türkçe eseri yayımlanmıştır. Bu eserler arasında şunlar zikredilebilir: 1. *Şemerâtü'l-hayât* (Kahire 1300). Arapça şiirlerini içeren divanıdır. Abdülganî el-Arifî'nin yaptığı seçmeler *el-Muhtâr min Şemerâti'l-hayât* adıyla neşredilmiştir (Kahire 1325). 2. *Hülâsa-i Medeniyet-i İslâmiyye* (İstanbul 1304). İslâm medeniyetinin Batı medeniyeti karşısında üstünlüğüne değinilen kırk sekiz sayfalık Türkçe bir risâledir. 3. *en-Neşrû'z-zührî fi resâ'ili'n-neşri'd-dehri* (İstanbul 1306). Bazı konulara yönelik felsefî ve siyasî yorumlardan ibarettir. 4. *el-Mebâdi'ü'l-Hüseyniyye fi usûli'l-hikmeti'd-diniyye* (Kahire 1309). Eserde usûlü'd-dîn kitaplarından ictibas edilmiş eli kaide zikredilip yorumları yapılmıştır. 5. *el-Hakku rûhu'l-fazile* (Kahire, ts.). Risâle halindeki eser felsefeyle ilgilidir. 6. *Maqâle fi icmâli'l-kelem 'alâ mes'ele'ti'l-hilâfe beyne ehli'l-İslâm* (Kahire 1309). 7. *Haftü'l-işârât* (Kahire 1310). Arapça harflerdeki nokta vb. işaretlere dair bir risâledir. 8. *el-Kavlü'l-faşl* (Kahire 1313). Ebû'l-Hüdâ es-Sayyâdî hakkında kaleme alınan bir risâledir. Toyrânî'nin bunlardan başka gazete ve dergilerde yayımlanıp, başta Süleymaniye olmak üzere çeşitli kütüphanelerde kayıtlı olan eserleri bulunmaktadır (*Osmanlı Müellifleri*, II, 151-152; Serkis, II, 1253; Yûsuf Es'ad Dâğır, II, 563-564).

BİBLİYOGRAFYA :

Osmanlı Müellifleri, II, 151-152; Filib di Tarrâzî, *Târîhu's-sihâfeti'l-Arabiyye*, Beyrut 1913, II, 224; L. Şeyho, *el-Âdâbü'l-Arabiyye fi'l-karni't-tâsi' aşer*, Beyrut 1926, II, 102-103; Serkis, *Mu'cem*, II, 1253; *Hediyetü'l-ârifin*, I, 303; Zirikli, *el-A'lâm*, II, 201; C. Zeydân, *Târîhu âdâbi'l-üçatü'l-Arabiyye*, Kahire, ts. (Dârü'l-hilâl), IV, 251; M. Abdülganî Hasan, *A'lâm mine-ş-şark ve'l-garb*, Beyrut, ts. (Dârü'l-fikri'l-Arabî), s. 82-94; Yûsuf Es'ad Dâğır, *Meşâdirü'd-dirâsâti'l-edebiyeye*, Beyrut 1983, II, 563-564; *Kâmûsü'l-a'lâm*, IV, 3028; Atanasije Urošević, "Dojran", *Enciklopedija Jugoslavije*, Zagreb 1968, III, 35-36.

MUHAMMED ARUÇI

TÖHMET

(التهمة)

Bir kimse hakkında zanna dayalı olarak hüküm verme, suç isnadında bulunma anlamında fıkıh terimi.

Sözlükte "bir şeyi düşünürken akli başka yere kaymak; kuruntu içine düşmek" anlamlarındaki **vehm** kökünden türeyen ve "zan, şüphe; suç, kabahat; zan altına

sokma, suçlama” gibi mânalara gelen **töhmet** (**tühme**) fıkıhta “bir özelliğine, başkalarıyla olan menfaat, akrabalık gibi ilişkilerine veya eylemlerine bakarak bir kimse hakkında zanna dayalı kanaat belirtme ve bu sebeplerden ötürü ona suç isnat etme” şeklinde tanımlanabilir. Aynı ekten türeyen **ithâm** “töhmet altında tutmak, suçlamak”, **ittihâm** “töhmet altında olmak” anlamındadır. İtham altında olan kişiye **müttehem** denir. Töhmetin ispata ihtiyaç duyulmayacak derecede açık olanına “zâhir töhmet”, böyle olmayana “zayıf töhmet”, haksız olanına “bâtıl töhmet” denir.

Kur’ân-ı Kerim’de töhmet kelimesi geçmemekle birlikte birçok âyette insanlara haksız yere isnat ve iftirada bulunulması kesin biçimde yasaklanmış, bir kimse hakkında kati bir delile veya bilgiye dayanmadan sadece tahmin ve ihtimallere göre hüküm verilmesi kınanmıştır (Yûnus 10/36; el-Hucurât 49/12; en-Necm 53/23, 28). Hadislerde de suizandan kaçınılması istenmiş ve hüsnüzanda bulunulması teşvik edilmiştir (Müslim, “Birr”, 32; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 81). Hz. Peygamber, Allah’a ve âhiret gününe iman eden kişilerin suçlama / suçlanma ve kınanmaya sebep olacak davranışlar içinde olmamasını, bunların yapıldığı yerlerde durmamasını tavsiye etmiştir (Buhârî, “İtikâf”, 11; Müslim, “Selâm”, 24). Hz. Ali de, “İnsanların yadırgayacağı yerlerden uzak durun” sözünü müslümanların hoş karşılanmayacak, yanlış anlamalara ve haksız ithamlara sebep olabilecek davranışlardan kaçınmaları gerektiğini vurgulamıştır (Serahsî, III, 58). Öte yandan Resûlullah, yargılama hukukuyla ilgili hadislerinde tek taraflı iddialara binaen hüküm verilmesinin hak ihlâline yol açacağını belirtmiş (Nesâî, “Âdâbü’l-kuğât”, 36) ve şüphe durumunda had cezalarının düşürülmesini istemiştir (İbn Mâce, “Hudûd”, 5). *Mecelle*’de, “Şek ile yakın zâil olmaz” (md. 4) biçiminde ifade edilen küllî kaide, töhmet durumlarının değerlendirilmesi sırasında fakihlerin öncelikle yararlandığı bir ilke olmuştur.

İbâdât, muâmelât ve ukûbât alanlarında sözlük anlamıyla sıkça kullanılan töhmet kavramının fıkıh literatüründe kuşatıcı bir tanımına rastlanmamıştır (Bender b. Fehd, s. 22). Davaları töhmet davaları ve bu nitelikte olmayanlar şeklinde ikiye ayıran İbn Teymiyye ve İbn Kayyim el-Cevziyye töhmet davasını “bir kimsenin adam öldürme, yol kesme, hırsızlık gibi genelde ispat edilmesi güç olan ve ispat edildğinde cezalandırma gerektiren haram bir fiili işlediğini iddia etme” şeklinde sadece

ceza hukukundaki kullanımı dikkate alarak tanımlamıştır (*et-Turuğu’l-hükmiyye*, s. 93-94). Töhmet Osmanlı hukuk literatüründe “birine isnat olunan suç, kaba-hat; suçlama / suç isnadı” anlamlarında kullanılmıştır. Öte yandan İzzeddin b. Abdüsselâm ve Şehâbeddin el-Karâfi gibi fakihler, töhmetin terim anlamıyla ilgili bir tanım vermeden kadı ve şahitler hakkında ileri sürülebilecek töhmetleri kuvvetli ve zayıf kısımlarına ayırıp bunları örneklerle açıklamıştır (*Şavâ’idü’l-ahkâm*, II, 29-30; *el-Furûk*, IV, 43, 70). Töhmet kavramını bazı çağdaş İslâm hukukçularının “suç isnadı” şeklinde dar anlamıyla ele alıp bu çerçevede sanık hakları (hukuku’l-müttehem) konusunu inceledikleri görülmektedir.

İbadetler alanında töhmet, bazı eylemlerine bakarak bir kimse hakkında olumsuz bir hükme varmayı belirtmek üzere kullanılmıştır. Hasta veya yolcu olduğundan ramazan ayında oruç tutmama ruhsatını kullanan bir müslümanın bu durumu bilmeyenlerin yahut yanlış anlayacak kimselerin huzurunda ağızdan yiyip içmesi töhmet kelimesinin bu alandaki kullanımına örnek gösterilebilir (Bilmen, *Büyük İslâm İlmihali*, s. 284; namaz konusunda bir örnek için bk. Mehmed Zihni Efendi, II, 488). Bu tür örneklerde müslümanların başkalarının yanlış anlamalarına, suizanda bulunup yadırgamalarına veya kınamalarına sebep olacak hal ve davranışlardan kaçınmaları gerektiğine dikkat çekilmek istenmiştir.

Muâmelât alanında töhmet kelimesi, “herhangi bir tasarrufu hukuken aranan şart ve niteliklerine uygun biçimde yapan bir kişinin bunu birilerinden mal kaçırma vb. amaçlarla yaptığını iddia etme” anlamında kullanılır. Meselâ borca batmış bir kişinin veya ölüm halindeki bir hastanın borç ikrarında bulunması yahut karısını boşaması durumunda bu iddia gündeme gelir. Zira fıkıh âlimleri, hâkim tarafından borç veya iflâs sebebiyle hacr altına alınmış (kısıtlı) bir kişinin, alacaklılarından veya mirasçılarından mal kaçırma maksadıyla yaptığı anlaşılabilir borç ikrarlarının ve şüpheli tasarruflarının geçersiz olduğunu ifade etmiştir. Hatta Mâlikîler ile Hanbelîler’den İbn Teymiyye ve İbn Kayyim’e göre müflis borçlunun hâkim tarafından iflâsına karar verilmeden önce yaptığı bu tür tasarrufları bâtıldır (İbn Kayyim el-Cevziyye, *İlâmü’l-muvakkî’in*, IV, 8-9). Fakihlerin büyük çoğunluğu, ölümcül bir hastalığa yakalanan kimsenin karısını mirastan mahrum etme düşüncesiyle boşamış olacağını ileri sürerek böyle bir boşama-

nın geçersiz olduğu görüşündedir (Serahsî, VI, 154-156).

Yargılama hukukunda töhmet kelimesi, daha ziyade hâkimin davada tarafsız kalamayacağını kesin olduğu durumları veya tarafsızlığından şüpheye düşülebilecek hal ve davranışlar içinde bulunmasını, şahidin de davada doğru şahitlik yapamayacağını ortaya çıktığı yahut doğruluğunda şüphe edilmesine yol açan durumları belirtmek üzere kullanılır. Mahkemede kâtip, mübâşir, kâsım, müzekkî, tercüman gibi sıfatlarla yargılama faaliyetine katılan kimselerin töhmete yol açacak durum ve davranışlardan kaçınması gerekli görülmekle birlikte mahkeme heyetinin başı olan kadının konumu bu açıdan merkezi bir önem taşır. Bu sebeple fıkıh kitaplarında hâkimin taraflara eşit ve âdil davranmakla yükümlü olduğu sık sık vurgulandığı gibi günlük yaşayışında ve görevi başında işgal ettiği makamın yüceliğiyle bağdaşmayan ve mânevî nüfuzunu kaybetmesine sebebiyet verecek hal ve davranışlardan, özellikle tarafların hediyesini kabul etme, davetlerine katılma, taraflardan birine nasihat etme, yol gösterme, görüşünü beyan etme, taraflardan biriyle tek başına görüşme, yargılama sırasında taraflardan birine el, göz, başla işaret etme yahut gizli söz söyleme gibi töhmet ve suizanna sebep olabilecek hal ve hareketlerden kaçınması gerektiği ifade edilmiştir (Mâverdi, s. 58; Bilmen, *Kamus*², VIII, 220-221; *Mecelle*, md. 1796-1799, 1808). İlgili literatürde duruşmaların aleni şekilde halka açık yerlerde yapılması ve hâkimin yargılama esnasında güvenilir kişileri yanında şahit olarak bulundurulması üzerinde ısrarla durulduğu görülür. Bazı fakihler de hâkimin sırf şahsî bilgisine dayanarak hüküm vermesinin töhmete yol açabileceğini belirtip kesin delillerden hareketle hüküm vermesi gerektiğini söylemiştir (Vehbe ez-Zühaylî, VI, 490-492). Bu tavsiye ve görüşler hâkimin tarafsızlıktan uzaklaştığının uluorta ileri sürülmesine, böylece mânevî nüfuzunu kaybetmesine fırsat verilmemesi amacını taşımaktadır.

Yine fıkıh eserlerinde hâkimin davaya bakarken tarafsız olması gerektiği, taraflardan biriyle veya davanın içeriğiyle yakın ilgisi varsa duygularının etkisinden tamamen kurtulamayıp tarafsızlığını yitirebileceği vurgulanmış, tarafsız kalamayacağını kesinleştirdiği veya bu hususta ciddi şüphelerin bulunduğu hallerde davaya bakamayacağı kabul edilmiştir. Fıkıh âlimlerinin büyük çoğunluğu, hâkimin özellikle kendisinin ve lehine şahitlik yapamayaca-

TÖHMET

ği kimselerin lehine hükmedemeyeceğini, aksi takdirde bu hükmünün töhmet sebebiyle geçerli sayılmayıp bozulacağını söylemiştir (Şehâbeddin el-Karâfi, IV, 43; Abdülkerîm Zeydân, s. 271-272; Vehbe ez-Zühaylî, VI, 496). Hanefîler'e göre hâkim töhmet sebebiyle kendisi, üst soyundan ve alt soyundan biri, eşi, vekili, özel işçisi, -dava konusu malda ortaklığı varsa- ortağı ve maddî yardımıyla geçinen kişinin davasına bakamaz, onlar lehine hükmedemez (Mecelle, md. 1808); fakat lehine tanıklık edebileceği yakınlarının davalarına bakıp lehlerine hükmedebilir. Bu mezhepteki bir görüşe göre hâkim kendisiyle aralarında düşmanlık bulunan kimselerin davalarına bakıp onlar aleyhine de hükmedemez; diğer bir görüşe göre ise âdil olan bir hâkimin böyle bir hükmü nâfiz olur (İbn Âbidîn, V, 357; Bilmen, *Kamus*², VIII, 224).

Töhmet kavramı muhakeme hukukunda büyük önem taşıyan şahitlik konusuyla da yakından ilgilidir. Fakihler, hakkında töhmet bulunan kişinin şahitliğinin delil olarak kabul edilmeyeceği hususunda görüş birliği içindedir (Abdülkerîm Zeydân, s. 181; Vehbe ez-Zühaylî, VI, 568, 780). Ancak bazı âlimler konuyu ele alırken töhmetin derecelerini ayırt etmişlerdir. Meselâ Mâlikî fakihlerinden Karâfi töhmet kuvvetli ise şahitliğin reddinde dikkate alınacağı, zayıf ise alınmayacağı hususunda icmâ bulunduğunu, kuvvetli veya zayıf diye nitelenmesi ihtilâfa açıksa dikkate alınıp alınmayacağı hakkında farklı görüşler ileri sürüldüğünü kaydeder (*el-Furûk*, IV, 70-71). Hanefîler'e göre şahitliğin kabul edilebilmesi için şahidin âdil olması, kendi davasında şahitlik etmemesi, aleyhine şahitlik yaptığı kişi ile aralarında bir düşmanlığın ve lehine şahitlik ettiği kişi ile aralarında bir menfaat ilişkisinin bulunmaması gerekir. Meselâ usul ve fûrûun, karı ile kocanın birbirleri lehine şahitliği kabul edilmez, diğer yakınların birbiri lehine şahitliği kabul edilir. Yine bir kimsenin geçimini sağladığı insanlar veya özel işçisi konumundakiler lehine, ortakların şirket malyıla ilgili olarak birbirleri lehine, kefilin kefalet konusu meblağın asil tarafından ödenmesine dair şahitliği geçerli sayılmaz; birbirinin mallarında harcama yapacak kadar samimi olmayan dostların birbiri lehine şehâdeti ise kabul edilir (Mecelle, md. 1701-1702; Bilmen, *Kamus*², VIII, 129-130). Mâlikîler, şahitle lehine şahitlik yaptığı kişi arasında kan bağının ve evlilikten doğan bir yakınlığın bulunmaması gerektiğini, usul ve fûrûun birbiri lehine şahitliği mak-

bul sayılmadığı gibi bir kimsenin üvey anesi, üvey babası, üvey oğlu, kayınpederi, kayınvâidesi gibi kimselerin lehine şehâdetinin de kabul edilemeyeceğini söylemişlerdir. Şâfiîler'e göre karı koca birbiri lehine şahitlik yapabilir. Zâhiri fakihî İbn Hazm, "Ey iman edenler! Adaleti titizlikle ayakta tutun. Kendiniz, anne babanız ve akrabanız aleyhine de olsa Allah için şahitlik eden kimselerden olun" âyetini (en-Nisâ 4/135) ve konuya ilişkin hadisleri delil göstererek bir hakkın ortaya çıkması için âdilâne bir şekilde şahitlik yapmanın -bu şahitlik bir yakının lehine veya bir düşmanının aleyhine bile olsa- dinî bir vecibe olduğunu, dolayısıyla akrabalık, dostluk, işçilik, ortaklık, kefalet, vasiyet gibi ilişkilerin şahitliğin kabulüne engel teşkil etmediğini ileri sürmüştür (*el-Muhalâ*, VIII, 505-510).

Ceza muhakemesinde töhmet yargı önünde zan ve şüpheye dayalı olarak birisine suç isnadında bulunmayı ifade eder. Böyle bir isnat halinde suçlayan "müddei" (davacı) ve suçlanan "müddeâ aleyh" (davalı) konumunda kabul edilir. Ayrıca hakkında ithamda bulunulan kişi için müttahem, maznun (sanık) tabirleri de kullanılır. İslâm hukukçuları, suç isnadının yargı makamları tarafından dinlenip hükme bağlanabilmesi için isnat edilen suç, ithamda bulunan ve itham edilen kişilerle ilgili bazı şartların varlığını gerekli görürler. Şikâyet / dava konusu suçun belli ve bilinir olması ve ispat edildiğinde ilgiliye belli bir ceza verilecek mahiyette bulunmasının yanı sıra şarap içme, sarhoşluk, zina gibi had-di gerektiren suçlarda işlendiği iddia edilen suçun üzerinden belli bir sürenin geçmemiş olması gerekir. Zira üzerinden belli bir süre geçen bu tür suçların resmî makamlara intikal ettirilmesinde geç kalınması suçun ispatını zorlaştıracığı gibi böyle bir suç isnadının husumetten kaynaklandığı şüphesi de gündeme gelir. İthamda bulunan kişinin temyiz kudretine sahip, ad ve adresinin belli ve bilinir olması, sırf kul hakları konusunda suç isnadının hak sahibi olarak veya vekil, nâib gibi temsilcisi sıfatıyla yapılması, hatta bazı fakihlere göre ergenlik çağına ulaşmış olması şarttır. Zira yargı makamları davacısı bilinen davaları işleme koyabilir, sırf kul haklarının ihlâline ilişkin ceza davalarını da hak sahibinin veya temsilcisinin talep ve takibine bağlı olarak dinleyebilir. Allah hakkının galip geldiği ceza davaları toplumun ortak düzen ve yararının ihlâlini önlemeye yönelik kamu davası mahiyetinde oldu-

ğu için bu tür davalarda sadece ihlâlden zarar gören kimselerin değil başta yöneticiler o toplumda yaşayan herkesin söz hakkı bulunduğu kabul edilir. Bu yetki, bir toplumda iyiliği hâkim kılıp kötülüğü önleme yönündeki ortak görev ve sorumluluğun bir parçasını teşkil eder. Bu tür kamu davalarına bu işin sırf Allah rızası / kamu yararı için yapıldığını belirtmek amacıyla "hisbe davası, hisbe şahitliği" adı da verilir.

Hakkında suç isnat edilen kişinin özelliikle o suçu işleyebilecek güçte ve durumda olması, ad ve adresinin bilinmesi şartları da aranır. İbn Ferhûn ve İbn Kayyim el-Cevziyye gibi fıkıh âlimleri, haklarında töhmet söz konusu olan kişileri üç kısma ayırarak yargı makamlarınca bunlarla ilgili hangi kuralların uygulanması gerektiğini şöyle açıklamışlardır: **a)** "Berâet-i zimmet (aksi ispat edilinceye kadar kişinin suçsuz ve borçsuz kabul edilmesi) asıldır" ilkesi gereğince geçmiş töhmeti bulunmayan, toplumda itibar sahibi olan kişileri yıpratmak amacıyla yapılan yersiz ve tutarsız ithamlara itibar edilmez, onlara karşı herhangi bir işlem yapılmaz. **b)** Önceden suçu sabit olup ceza almış kimselere karşı yapılan ithamlar dikkate alınarak cezaî kovuşturma başlatılır. Soruşturma süresince bu kişiler hakkında -gözetim altında tutma gibi- bazı idarî ve ihtiyatî tedbirler alınabilir. Nitekim bir kısım kaynaklarda Hz. Peygamber'in kendilerine suç isnat edilen kişileri kısa süreli olarak ihtiyaten hapsedtiği nakledilmektedir (Ebû Dâvûd, "Aşkîyye", 29). **c)** Hakkında suç isnadında bulunulan, ancak suç işleme açısından geçmiş durumu hakkında bilgi edinilemeyen kişiler de soruşturma süresince ihtiyatî tedbir mahiyetinde hapsedilebilir; bunlar, tutuksuz yargılanmak üzere isnat edilen suçun mahiyetine göre kefaletle veya kefaletsiz serbest bırakılabilir. Töhmet sebebiyle uygulanabilecek âzami hapis süresi tartışmalıdır.

Konuyla ilgili hadislerde belirtildiği üzere tek taraflı iddia ve beyanlara dayanılarak hüküm verilemez (Buhârî, "Tefsîr", 3/2; Müslim, "Aşkîyye", 1; İbn Mâce, "Aşkâm", 7). Bir kimseye isnat edilen suçun kesin delillerle ispat edilmesi gerekir (Tirmizî, "Aşkâm", 12). İkrar, şahitlik ve karîne-i kâtia bu deliller arasındadır. Ceza hukukunda yemin deliline istisnaî olarak başvurulur. Mâlikîler bu tür yemine töhmet yemini adını verirler. Meselâ vekil, mudârib, vedî gibi emin kabul edilen kimselelerin ellerinde emaneten bulunan malların

zayıf olmasında bunların kasıt ve kusurlarının bulunduğundan şüphe edilmesi halinde bunlara bir kasıt ve kusurlarının olmadığına dair yemin verilir. İspat yükü iddia sahibine aittir. Fakihlerin çoğunluğuna göre müttahme suçunu itiraf etmesi için baskı ve işkence yapılamaz. İslâm hukukunda şüphenin bulunması halinde bundan sanığın yararlanması esastır. Hz. Peygamber'in, "Şüpheli durumlarda had cezalarını kaldırın" (İbn Mâce, "Hudûd", 5; Şevkânî, VII, 117-118); "Elinizden geldiği kadar müslümanlardan had cezalarını düşürün; onun için bir çıkış yolu varsa bırakın gitsin. Zira devlet başkanının ahta hata etmesi cezada hata etmesinden hayırlıdır" (*Müsned*, V, 160; Tirmizî, "Hudûd", 2) hadisleri hükmünce kesin olarak ispat edilemeyen had ve cinayet suçlarına sadece zan, tahmin ve itham üzerine had ve kısas cezası uygulanamaz. Ancak şüphe ile had ve kısas cezasının düşmesi halinde sanık berâet edebileceği gibi ta'zir nevinden bir cezaya da mahkûm edilebilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-ʿArab, "vhm", "znn", "ryb" md.leri; *Tâcü'l-ʿarûs*, "vhm", "znn", "ryb" md.leri; *Kâ-mûs Tercümesi*, "vhm", "znn", "şkk" md.leri; M. F. Abdülbâki, *el-Muʿcem*, "znn", "şhd", "hkm", "ʿadl" md.leri; Wensinck, *el-Muʿcem*, "vhm", "şbh" md.leri; *Müsned*, V, 160; Mâverîdî, *el-Ahkâmü's-sultânîyye*, Kahire 1909, s. 55, 58, 70-71, 192-195; İbn Hazm, *el-Muḥallâ*, VIII, 505-510; Serahsî, *el-Mebsûṭ*, III, 58; VI, 154-156; XVI, 64-78, 121-137; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, II, 534-536, 544-545; Kâsânî, *Bedâ'îʿ*, VII, 9-14, 46; İbn Kudâme, *el-Muḡnî* (Herrâs), IX, 54-56, 81-83, 190-198; İzzeddin İbn Abdüsselâm, *Ḳavâ'idü'l-aḥkâm*, Beyrut, ts. (Dârü'l-ma'rife), I-II, tür.yer.; Şehâbeddin el-Karâfî, *el-Furûḡ*, Beyrut, ts. (Dârü'l-ma'rife), IV, 43-44, 70-71, 172; Takıyyüddin İbn Teymiyye, *el-Fetâvâ'l-kübrâ*, Beyrut 1408/1987, tür.yer.; Osman b. Ali ez-Zeylâfî, *Tebyînü'l-ḥakâʾik*, Bulak 1314, IV, 178, 219-221; İbn Kayyim el-Cevziyye, *eṭ-Ṭurukü'l-ḥükmiyye*, Kahire 1317, s. 93-94, 100-105; a.mlf., *İʿlâmü'l-muvakkilîn* (nşr. Tâhâ Abdürraûf Sa'd), Beyrut 1973, IV, 8-9; Burhâneddin İbn Ferhûn, *Tebsiratü'l-ḥükâm* (nşr. Tâhâ Abdürraûf Sa'd), Kahire 1406/1986, I, 92, 257-270; II, 156-162; Alâeddin et-Trablusî, *Muʿînü'l-ḥükâm*, Kahire 1310, s. 39, 217-218; İbnü'l-Hümâm, *Fethü'l-ḳadîr* (Bulak), V, 465-470; VI, 26-33; Şirbînî, *Muḡnî'l-muḥtâc*, IV, 385, 391-393, 398-400, 433-437; Muhammed b. Abdullah el-Haraşî, *Şerḫu Muḥtaşan Ḥalîl*, Beyrut, ts. (Dâru Sâdir), VII, 162-164, 179-180; Şevkânî, *Neylû'l-evṫâr*, VII, 117-118; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muḥtâr* (Kahire), V, 357, 478-479; Mehmed Zihni Efendi, *Nimet-i İslâm*, İstanbul 1313, II, 488; Ali Haydar, *Dürerü'l-ḥükâm*, İstanbul 1330, tür.yer.; Elmalılı, *Hak Dini*, VI, 4472; Bilmen, *Kamus*, VIII, 46, 68, 129-130, 135-136, 219-221, 224-225; a.mlf., *Büyük İslâm İlmihali*, İstanbul 1986, s. 284; M. Refet Saïd, *el-Müttehem ve ḥuḳûkühü fi'ş-şerʿati'l-İslâmiyye: Ta'vîzü'l-müttehem*, Zerkâ/Ürdün 1403/1983, s. 9-62; Abdülkerim Zeydân, *Nizâ-*

mü'l-ḳazâ' fi'ş-şerʿati'l-İslâmiyye, Bağdad 1984, s. 181, 271-272; Vehbe ez-Zühaylî, *el-Fıḳḫü'l-İslâmî ve edilletüh*, Dimaşk 1405/1985, VI, 490-492, 496, 568, 780; Tâhâ Câbir el-Elvânî, "Ḥuḳûḳü'l-müttehem fi merḫaleti't-taḫḳîk", *el-Müttehem ve ḥuḳûkühü fi'ş-şerʿati'l-İslâmiyye*, Riyad 1406/1986, I, 15-53; Bender b. Fehd es-Süveylim, *el-Müttehem mu'âmeletühü ve ḥuḳûḳühü fi'l-fıḳḫi'l-İslâmî*, Riyad 1408/1987, s. 19-140; Fahrettin Atar, *İslâm İcrâ ve İflâs Hukuku*, İstanbul 1990, s. 249, 414; a.mlf., *İslâm Adliye Teşkilâtı*, Ankara 1991, s. 120-121; "Tuhmet", *Mv.F*, XIV, 92-95.

FAHRETTİN ATAR

TÖHMETÜ'r-RÂVİ

(نَهْمَةُ الرَّاوِي)

Dinin kesin esaslarına aykırı bir hadisin rivayetinde tek kalan veya insanlar arasında yalan söylediği tesbit edilen bir râviye şüpheyle yaklaşma anlamında terim (bk. KİZB).

TÖKÖLİ, İmre

(ö. 1705)

Osmanlılar'a bağlı Orta Macar kralı ve Erdel prensi.

Bugünkü Slovakya'da Késmárk'ta 25 Eylül 1657'de doğdu. Macar kaynaklarında Késmárk Kontu Imre Thököly (Késmárki gróf) olarak anılır. Dedesi at ve sığır tüccarı iken hizmetleri karşılığında 1598'de kont unvanı alan Nagyszombatlı Sebestyén Thököly'dir. Babası István Thököly, Erdel Prensi Gábor Bethlen'in erkek kardeşi István Bethlen'in yeğeniyle evlenmiş, Nádor (Nâib) Ferenc Wesselényi'nin öncülüğünü yaptığı, Habsburg Devleti aleyhine oluşturulan ve Macaristan'ın Osmanlı himayesine girmesini amaçlayan organizasyonda 1664'ten itibaren yer almış, Aralık 1670'te I. Ferenc Rákóczi tarafından Habsburglar'a karşı Yukarı Macaristan'da baş-

İmre Tököli

latılan ayaklanma sırasında Arva Kalesi'nde hayatını kaybetmiştir.

Arva kuşatmasında babasının yanında bulunan İmre Tököli kalenin düşmesi üzerine Erdel'e kaçtı. 27 Kasım 1677'de Erdel Prensi Mihály Apafi'nin izniyle Pél Wesselényi'nin yönettiği Habsburg karşıtı ayaklanmaya katıldı. Erdel ordularıyla beraber Macar Krallığı topraklarına girdi. Bu sırada Yukarı Macaristan'ın zengin maden şehirlerini ele geçirdi. Onun kendi başına yaptığı faaliyetler önceleri Osmanlılar tarafından olumlu karşılanmadı. Osmanlı tarihçisi Silâhdar Fındıklılı Mehmed Ağa, İmre Tököli'nin 1672'de Kuzey Macaristan'da Osmanlı Devleti'ne bağlı yeni bir vasalet kurulmasına yönelik talepte bulunduğunu belirtirse de bu doğru değildir. Tököli, 1678 sonbaharından itibaren Macaristan'daki hareketini hem askerî hem politik yönden Erdel'den bağımsız bir yapıya kavuşturmaya gayret etti. Haziran 1679'da Mihály Apafi, Tököli'yi Mihály Teleki'nin vekili olarak Kuruz (Kurucok, Macarca'da "âsi" anlamına gelen kelime Osmanlı kaynaklarında Kurs olarak geçer) askerlerinin başına geçirdi; 8 Ocak 1680'de Hıduszoboszló'da generalliğe yükseltildi. 1680'deki seferde kazanılan başarı dolaısıyla İmparator I. Leopold ile yapılan ateşkes karşılığında Habsburg hükümeti, Kuzeydoğu Macaristan'a bağlı üç nahiyenin Kuruz askerlerinin kışı geçirmeleri için İmre Tököli'ye devredilmesini kabul etti.

Aynı zamanda Macaristan kralı unvanını taşıyan İmparator I. Leopold ve Nâib Pál Esterházi, davete icâbet etmemeleri sebebiyle Kuruzlar olmadan meclisi 28 Nisan 1681'de Sopron'da topladı. Ağustos'ta Macar Krallığı'na karşı Osmanlı, Erdel ve Kuruz birleşik kuvvetleri harekete geçti. Osmanlı planına göre ele geçirilen bölgede imparatorun yönetimine son verilecek ve bölge Mihály Apafi idaresi altında sultanın himayesine girecekti. Mihály Apafi'ye de İstanbul'dan ahidnâme gönderildi. Fakat sefer başarısızlıkla sonuçlanınca bunun sebebinin Erdel prensine bağlayan Osmanlılar ahidnâmeyi geri aldı. İmre Tököli ise 1682 başında Osmanlı başşehirine Kuruz elçilerini gönderdi, mayıs başında Budin beylerbeyi ile görüştü. Artık Tököli yönetiminde yeni bir Osmanlı vasalet Macar devleti fikri belirlemeye başlamıştı. Daha 1682 Nisanından itibaren Egri beylerbeyinin Tököli'den Orta Macaristan'ın seçilmiş kralı diye bahsetmesi Osmanlı Devleti'nin politik amacını ortaya koyar. Budin Beylerbeyi İbrâhim Paşa 16 Eylül'de Fülele